

Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych. Pod red. H. E. Wyczawskiego OFM. Dodatek. Ks. H. E. Wyczawski: Krótka Historia Zakonu Braci Mniejszych. Kalwaria Zebrzydowska 1985 ss. 681, 3 nlb.

Dzięki inicjatywie ks. prof. dra H. E. Wyczawskiego historiografia polska otrzymała nowe i wartościowe kompendium o charakterze słownika geograficznego, czy też katalogu polskich klasztorów bernardyńskich w dziele pt. "Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych". Dzieło powstało w niezwykle krótkim czasie; w przeciągu 3 lat zostało ono napisane i wydrukowane, co jest tak bardzo rzadkim zjawiskiem w dzisiejszej Polsce. "Klasztory bernardyńskie", to dzieło zespołowe, opracowane przez 7 historyków bernardyńskich, przy czym palma pierwszeństwa przypada w udziale Redaktorowi dzieła, jako że to on sam opracował 100 krótkich monografii klasztorów bernardyńskich. Pod względem terytorialnym dzieło obejmuje wszystkie klasztory bernardyńskie i bernardynek na ziemiach polskich do współczesnych lat w liczbie 225. Dołączono do nich informacje o rezydencjach bernardyńskich poza granicami historycznych ziem polskich. W kompendium znalazło się również miejsce dla niezrealizowanych fundacji tak bernardyńskich, jak też i bernardynek. Już tu trzeba zauważyć, że pierwsza fundacja bernardyńskich w Krakowie miała miejsce w 1453 r. Na wiek XV przypada 24 fundacje, na XVI - 10 fundacji, na XVII - 86 fundacji, na wiek XVIII - 25 fundacji, na XIX wiek - przypadają olbrzymie kasaty klasztorów bernardyńskich we wszystkich trzech zaborach. W wieku tym powstało 6 nowych klasztorów bernardyńskich w głębi Rosji i 1 w archidiecezji lwowskiej /Jacowce/

W XII stuleciu liczba nowych fundacji bernardyńskich wynosiła wprawdzie 16 klasztorów, ale na skutek ustanowienia nowej granicy Polski na wschodzie likwidacji uległy po 1945 r. wszystkie klasztory, znajdujące się na wschód od tej granicy.

Należy zauważyć, że w okresie Polski niepodległej /przed 1795 r./ klasztory bernardyńskie znalazły się we wszystkich ważniejszych miastach Polski i Wielkiego Księstwa Litewskiego /Kraków - 1453, Poznań - 1457, Lublin - 1460, Lwów - 1460, Kalisz - 1465, Kowno - 1468, Bydgoszcz - 1480, Płock - 1498, Grodno - 1595, Zaskaw - 1604, Smoleńsk - 1611, Warszawa Praga - 1617, Kijów - 1523, Mińsk - 1624, Piotrków Tryb. - 1625, Kielce - 1631, Orsza - 1631, Lubnie - 1635, Widawa - 1638, Łuck - 1645, Gdańsk - 1673, Mohylów nad Dnieprem - 1696, Kamieniec Podolski - 1699, Toruń - 1724, Mściszaw - 1729, Żytomierz - 1760, Kłajpeda - 1784/. Ta niezwykle gęsta i obszerna sieć klasztorów bernardyńskich po miastach Rzeczypospolitej Obojga Narodów daje pewien obraz wpływów zakonu na polskie duszpasterstwo, rozwój ruchu pątniczego związanego z obrazami słynącymi łaskami, a także na polskie kaznodziejstwo i ważne punkty rozwoju polskiej kultury narodowej.

Każda "monografia" klasztoru zawiera informacje o samej miejscowości, jej przynależności diecezjalnej i do prowincji zakonnej. Dalsze informacje dotyczą fundatora, okoliczności fundacji, budowy kościoła i klasztoru, jego patronium, często jego wystroju i zabytków. Omówiono także uposażenie stałe klasztoru. Rejestrowano prace pastoralne zakonników /parafia, kaznodziejstwo, misje, szkoły, kapelanie itp./. W kontekście klasztorów omówiono nowicjaty, studia teologiczne, biblioteki. Każda "monografia" otrzymała dość wyczerpującą bibliografię w formie źródeł archiwalnych i drukowanych oraz opracowań. Po karmelitach bosych, którzy otrzymali nieco wcześniej podobny słownik klasztorów¹, bernardyni zajęli miejsce trzecie, jako że obydwie kompendia wyprzedziło dzieło ks. S. Załęskiego TJ², Toteż "Klasztory bernardynów" stanowią zaproszenie, skierowane do innych zakonów i zgromadzeń zakonnych w Polsce do podjęcia podobnej pracy.

Książka obok wykazu skrótów i wstępu, obejmuje 8 rozdziałów, nierównej objętości treściowej. Pierwszy z nich, najobszerniejszy /s. 17-466/, podaje krótkie monografie klasztorów i rezydencji bernardynów na polskich ziemiach historycznych /170 klasztorów/, a w rozdziale następnym pt. "Rezyden-

cje bernardyńskie poza Polską historyczną" /s. 467-481/ zaprezentowano 8 domów zakonnych, powstałych w latach 1727-1958. Rozdział trzeci, noszący tytuł "podjęte, lecz nie zrealizowane fundacje dla bernardynów" /s. 482-490/, podaje 25 krótkich haseł geograficznych, w których przedstawiano dzieje poszczególnych fundacji. "Bernardyni poza swymi klasztorami", to tytuł rozdziału czwartego /s. 491-501/ pióra ks. H. E. Wyczawskiego. Omówiono tu działalność bernardynów poza ich klasztorami w formie kapelanów, opiekunów i pielgrzymów polskich w Ziemi Świętej, pracy duszpasterskiej w parafiach na ziemiach polskich i wśród Polaków w Rosji i na emigracji politycznej, jak również w innych okolicznościach. Rozdział piąty przynosi 35 "monografii" klasztorów bernardynek, z których 30 powstało w okresie staropolskim, 2 w XIX stuleciu i 3 w wieku XX. W rozdziale następnym przedstawiono fundacje bernardynek podjęte, ale nie zrealizowane /s. 567-568/. Fundacje tego typu były tylko 3. W rozdziale 7 załączono wykazy: 1. Klasztory bernardyńskie według dat fundacji. 2. Klasztory bernardynek według dat fundacji i 3. Przynależność diecezjalna klasztorów bernardyńskich /s. 569-572/. W rozdziale 8 pt. "Klasztory innych /niebernardyńskich/ prowincji zakonu w Polsce" załączono tabelę chronologiczną fundacji klasztorów reformackich /81 fundacji/ i franciszkańskich z prowincji Wniebowzięcia NMP /21 fundacji/ i św. Jadwigi /12 fundacji/.

W stosunkowo dużym dodatku pióra ks. H. E. Wyczawskiego zamieszczono "Krótką historię Zakonu Braci Mniejszych" /s. 581-621/. Omawiane "Klasztory bernardyńskie" w "Dodatku" przedstawiają całość dziejów zakonu franciszkańskiego, również w Polsce, od XIII wieku do współczesnych czasów. Jest to, jak przypuszczam, artykuł przygotowany przez Autora do "Encyklopedii katolickiej". Dobre indeksy nazwisk i nazw geograficznych, a także mapa "Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych", stanowią dobre wykończenie tej dobrej i potrzebnej książki.

Przegląd książki z punktu widzenia zainteresowań naukowych podpisanego pozwolił na wysunięcie kilku sprostowań. Klasztor w Budzławiu w powiecie mińskim należał do diecezji mińskiej w latach 1798-1858, a nie do diecezji wileńskiej /s. 31/, a Druia nie należała do archidiecezji mohylowskiej

/s. 48/, jako że diecezja mińska w 1798 r. nie przejęła ani jednej parafii z archidiecezji³. Konwent w Husiastynie należał do diecezji kamienieckiej do 1819 r., a nie do 1783 r. /s. 90/⁴. Klasztor w Józefowie należał w latach 1805-1818 do diecezji kieleckiej /s. 99/. Konwent w Kownie na Litwie do 1848 r. należał do diecezji wileńskiej, a dopiero od 1848 r. do diecezji żmudzkiej /s. 149, 513/⁵. Machnówka koło Winnicy nie należała nigdy do diecezji kijowskiej, ale do diecezji żuckiej /s. 215/⁶. Konwent w Pińsku na Polesiu należał do 1798 r. do diecezji żuckiej, a nie wileńskiej /s. 254/⁷. Konwent w Radecznicy został przydzielony do diecezji lubelskiej nie w 1809 r., ale dopierow w 1818 r. /s. 284/. Klasztor w Sieliszczach w województwie połockim przeszedł już w 1772 r. pod panowanie Rosji, podobnie jak miasteczko i parafia katolicka Lepel, a od 1783 r. należał do archidiecezji mohylowskiej /s. 316/. Klasztor w Tykocinie należał do diecezji żuckiej, a dopiero w 1798 r. został włączony do diecezji wigierskiej /s. 392/⁸. Eperies to narzucona, węgierska nazwa administracyjna dla słowackiego miasta Preszow /s. 499/; pod taką nazwą winna ona wystąpić w omawianym kompendium.

"Klasztory bernardyńskie" trzeba powitać i ocenić pozytywnie tak ze względu na ich szeroki zakres treści, jak też i na dobrą dokumentację. Historyk Kościoła w Polsce i historyk polskiej kultury chętnie i często będzie zaglądał do tej książki.

ks. Bolesław Kumor

PRZYPISY

¹ B. J. W a n a t ADC, Zakon karmelitów bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek Bosych 1605-1975, Kraków 1979.

² S. Z a ł ę s k i, Jezuita w Polsce, t. 1-5, Lwów, Kraków 1900-1906.

³ B. K u m o r, Granice metropolii i diecezji polskich 968-1939, Lublin 1969-1972 /Nadb. z ABMK/, s. 182 /paginacja w nawiasach/.

⁴ Tamże, s. 185.

⁵ Tamże, s. 222 nn.

⁶ Tamże, s. 196.

⁷ L. K r ó l i k, Organizacja diecezji żuckiej i brzeskiej od XVI do XVIII wieku, Lublin 1983, s. 369.

⁸ K u m o r, dz.cyt., s. 223; K r ó l i k, dz.cyt., s. 369.